

Grzegorzczuk, Tomasz

Front podolski w wojnie polsko-rosyjskiej w 1920 r.

Zeszyty Naukowe Ostroleckiego Towarzystwa Naukowego 24, 157-173

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

FRONT PODOLSKI W WOJNIE POLSKO-ROSYJSKIEJ W 1920 R. PODOLSKI FRONT IN THE POLISH-RUSSIAN WAR IN 1920

„Jeszcze chyba nigdy nie szły nam tak prędko dni, tygodnie i miesiące, jak w roku 1919 [...]. Prowadziliśmy cały szereg wojen [...]"¹.

„Wkroczyliśmy w drugi rok istnienia Rzeczypospolitej [...] zdołaliśmy nie tylko siebie sami obronić i utrzymać, ale stać się ogniskiem tej siły, ku której [...], z ufnością i nadzieją zwracają się oczy sąsiednich [...], do życia państwowego budzących się narodów"².

Tak gazety „Żołnierz Polski” oraz „Rząd i Wojsko” w noworocznych wydaniach wspominały rok 1919. Istotnie, Polska od listopada 1918 r. dokonała rzeczy znaczących. Zbudowano zrąb aparatu państwa, stworzono w arcytrudnych warunkach ekonomicznych wcale liczną i bitną armię. Mimo sukcesów w tworzeniu struktur państwa czas, jaki upłynął, nie przyniósł ostatecznych odpowiedzi na zasadnicze pytanie – o kształt terytorialny Rzeczypospolitej. Granice nowej Polski, przynajmniej na wschodzie, zależały głównie od powodzeń polskiego oręża i determinacji kierownictwa państwa w dziele budowania nowej konstelacji politycznej Europy Środkowo-Wschodniej, która dopiero się wyłaniała z chaosu Wielkiej Wojny i rewolucji rosyjskiej³.

---

* dr, Akademia Podlaska w Siedlcach

¹ „Żołnierz Polski”, Warszawa, czwartek 1 stycznia 1920 r., nr 79, R II, s. 1. Zachowano pisownię oryginału.

² T. Święcicki, *Roku drugiego Rzeczypospolitej*, „Rząd i Wojsko” z dn. 1 stycznia 1920 r., nr 1, R. V, s. 1. Zachowano pisownię oryginału.

³ Mianem Wielkiej Wojny określano w okresie międzywojnia I wojnę światową.

Na przełomie 1919 i 1920 r. Rzeczpospolita zaangażowała się militarnie przeciwko Rosji rządzonej przez bolszewików na froncie od Dyneburga nad Dźwiną po Dniestr⁴. Polskie siły podporządkowano dowództwom frontów: Litewsko-Białoruskiego, Wołyńskiego oraz Galicyjskiego⁵. Ten ostatni z końcem 1919 r. przemianowany został na Front Podolski⁶. Dowództwu Frontu Podolskiego podlegały 5 DP, 12 DP oraz Grupa gen. Krajowskiego, która po reorganizacji występowała jako 18 DP⁷.

Dowódcą Frontu Podolskiego został gen. por. Wacław Teodor Iwaszkiewicz⁸. Stanowisko szefa sztabu objął ppłk Edmund Kessler⁹. Obaj wymienieni zajmowali do tej pory analogiczne stanowiska w dowództwie Frontu Galicyjskiego. 5 DP dowodził gen. Władysław Jędrzejewski¹⁰, 12 DP gen. Robert Lamezan de Salins¹¹,

⁴ Linia frontu na południe od Polesia ukształtowała się w rezultacie wojny polsko-ukraińskiej, na północ od Prypeci zaś w 1919 r. w wyniku walk toczonych przez WP z RKKA. Więcej zob. M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000; A. Przybylski, *Działania wstępne w wojnie polsko-rosyjskiej 1918–1920*, „Bellona” 1928, t. 29, z. 1; idem, *Ofensywa na Wilno w kwietniu 1919*, Warszawa 1929; idem, *Wojna polska 1918–1921*, Warszawa 1930.

⁵ Od 29 maja 1919 r. funkcjonowało dowództwo Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego. Front ten, dowodzony przez gen. W. Iwaszkiewicza, dysponował wojskami dotychczas podporządkowanymi dowództwu Frontu Wołyńskiego oraz Dowództwu „Wschód”. Po rozwiązaniu Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego utworzono Front Wołyński oraz (27 lipca 1919 r.) Front Galicyjski. Więcej zob. M. Wrzosek, *Wojsko Polskie w dobie narodzin Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1921)*, w: M. Ciepłowicz, A. Rzepniewski, P. Stawecki, *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864–1939*, Warszawa 1990, s. 303.

⁶ „Wobec tego, że front galicyjski przesunął się w części poza granice Galicji, nakazuje Naczelne Dowództwo rozkazem L. 7305/IV przemianę nazwy na Front Podolski”. CAW, I. 310. 5. 20. Rozkaz dowództwa Frontu Podolskiego z dn. 2 stycznia 1920 r. L. op. 5/III. Zachowano pisownię oryginału.

⁷ *O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921*, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Warszawa–Pułtusk 1999, Komunikat operacyjny z dn. 31 grudnia 1919 r., s. 404. Rozkazem NDWP nr 7305.

⁸ Stopień generała porucznika dla W. Iwaszkiewicza został zatwierdzony dekretem Naczelnego Wodza L. 2113 z dn. 23 kwietnia 1920 r., ze starszeństwem od 1 kwietnia 1920 r. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 17 z dn. 8 maja 1920 r., s. 332.

⁹ Gen. W. Iwaszkiewicz wystawił następującą opinię służbową płk. E. Kesslerowi: „Pod każdym względem wybitny oficer. Nadzwyczaj sumienny, dokładny i pracowity, czysty charakter [...]. Wprost idealny szef sztabu dowództwa frontu”. CAW, AP. E. Kessler, sygn. 16372. Karta kwalifikacyjna.

¹⁰ Dowódca Frontu Podolskiego tak pisał o gen. W. Jędrzejewskim: „Objąwszy w marcu 1919 dowództwo Lwowskiej Brygady Piechoty staje się generał Jędrzejewski duszą obrony Lwowa. [...], świeci dobrym przykładem i osobistym męstwem [...]”. CAW, AP. W. Jędrzejewski, sygn. 4429, Pismo L: 429 IV. Pf. – 20 z dn. 23 marca 1920 r.

¹¹ Gen. Robert Lamezan de Salins (1869–1939). Urodzony 14 sierpnia w Wiedniu. Ukończył Wyższą Szkołę Wojenną w Wiedniu. W trakcie I wojny światowej szef sztabu w korpusie gen. Hoffmana, następnie szef sztabu przy namiestniku Galicji. Od 1917 r. w randze generała. W WP od 5 grudnia 1918 r. P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 191.

a następnie płk Marian Żegota-Januszajtis¹², natomiast 18 DP pozostawała pod komendą gen. Franciszka Krajowskiego¹³.

5 DP składała się z trzech pułków piechoty sformowanych we Lwowie w 1918 r. Były to: 1 Pułk Strzelców Lwowskich, przemianowany następnie na 38 Pułk Strzelców Lwowskich¹⁴, 2 Pułk Strzelców Lwowskich, który ostatecznie otrzymał miano 39 Pułku Strzelców Lwowskich¹⁵, oraz 40 Pułk Strzelców Lwowskich formowany od listopada 1918 r. Zrazu nosił nazwę 30 pp im. Jana Sobieskiego. Od 15 lutego 1919 r. nazwa ta uległa zmianie na 3 Pułk Strzelców Lwowskich¹⁶. Czwartym pułkiem piechoty 5 DP był utworzony przez płk. Stanisława Skrzyńskiego 19 Pułk Odsieczy Lwowa¹⁷.

Artyleria 5 DP została zorganizowana w 5 BA¹⁸. W jej skład weszły 5 pap oraz 5 pac. Brygadę sformowano zasadniczo z pododdziałów artyleryjskich powstałych w czasie obrony Lwowa podczas wojny z Ukraińcami¹⁹.

12 DP utworzono rozkazem Ministra Spraw Wojskowych z dn. 26 sierpnia 1919 r. na bazie 6 Dywizji Strzelców armii gen. Hallera. W jej skład weszły 10, 11 i 12 pułki strzelców z dotychczasowej 6 DS, przemianowane odpowiednio na: 52, 53 i 54 pułk strzelców kresowych. Do 12 DP włączony został także 9 Pułk Strzelców z byłej 3 dywizji hallerowskiej, przemianowany na 51 Pułk Strzelców Kresowych²⁰.

Artylerię dywizyjną zorganizowano w 12 BA w składzie: 12 pap i 12 pac. Brygada powstała z oddziałów artylerii będącej w składzie 6 Dywizji Strzelców armii gen. Hallera. Jazdę dywizyjną 5 i 12 DP tworzyły dywizjony 4 Pułku Strzelców Konnych rozdzielone między poszczególne dywizje.

18 Dywizja Piechoty została utworzona 23 stycznia 1920 r. Dowodził nią gen. Franciszek Krajowski, szefem sztabu był mjr Franciszek Adam Arciszewski. W skład dywizji wchodziły: XXXV BP (tworzył ją tylko jeden 42 pp), XXXVI

¹² Płk M. Januszajtis objął dowództwo 12 DP na początku marca 1920 r. J. Piłsudski pozostawił taką opinię dowódcy 12 DP: „Dobry żołnierz o dużej ambicji i odwadze. Śmiały i zdecydowany w pracy. Umie podnosić morale w wojsku i w oficerach. [...]”. M. Cielewicz, *Generalowie polscy w opinii J. Piłsudskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, nr 1, s. 334–335.

¹³ Gen. S. Haller ocenił przymioty fachowe gen. F. Krajowskiego w sposób następujący: „Znakomity oficer o wybitnych zdolnościach, dużej energii i inicjatywy. Znany mi jako dowódca dywizji-grupy wywiązujący się znakomicie z każdego powierzonego mu zadania”. CAW, AP. Fr. Krajowski, sygn. 10172. Kwestionariusz. Zachowano pisownię oryginału.

¹⁴ Ostateczny numer 38 pp otrzymał rozkazem Ministra Spraw Wojskowych dn. 8 kwietnia 1919 r.

¹⁵ J. Kulczycki, *Zarys historii wojennej 38-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa 1928, s. 7; H. Smotrecki, *Zarys historii wojennej 39-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa 1929, s. 5.

¹⁶ W. Jagiełłowicz, *Zarys historii wojennej 40-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa 1928, s. 7.

¹⁷ W. Hujda, *Zarys historii wojennej 19-go Pułku Piechoty „Odsieczy Lwowa”*, Warszawa 1928, s. 5.

¹⁸ Właściwie 5 Brygada Artylerii Polowej.

¹⁹ M. Wrzosek, *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921*, Białystok 1988, s. 236.

²⁰ Ibidem, s. 206.

BP (pułki piechoty: 144 późniejszy 71 i 145 późniejszy 72). Dowództwu 18 DP podlegały bezpośrednio dwa pułki piechoty, 4 oraz 49 pp.

Artylerię dywizyjną zorganizowano na szczeblu brygady (18 BA). Tworzyły tę brygadę 18 pap oraz 18 pac. 18 BA składała się z pododdziałów artyleryjskich byłej 3 Dywizji Strzelców z armii gen. Hallera. Wyposażenie brygad artylerii w dywizjach 12 i 18 zostało w większości przywiezione z Francji²¹.

Prócz trzech dywizji piechoty dowództwu Frontu Podolskiego bezpośrednio podlegały: 6 pułk ułanów, III Grupa Lotnictwa oraz pociągi pancerne: nr 6 „Iwaszkiewicz”²², nr 4 „Hallerczyk”²³ oraz nr 10 „Pionier”²⁴.

W końcu grudnia 1919 r. Front Galicyjski wraz z podległym DOE Małopolska dysponował w stanie żywienia: 1854 oficerami oraz 49 072 szeregowcami i podoficerami. Stan bojowy wojsk frontu wynosił: 727 oficerów, 26 220 bagnetów oraz 639 szabel. Oddziały frontu posiadały łącznie 653 karabiny maszynowe różnych typów, 46 działek piechoty (37 mm), 112 armat polowych oraz 14 dział ciężkich. Prócz tego III Grupa Lotnicza rozporządzała 18 samolotami²⁵.

Tabela 1. Stany liczebne Frontu Galicyjskiego z dnia 20 grudnia 1919 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy			Liczba KM	Artyleria		
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.	jeźdźców		działka piechoty	działa polowe	działa ciężkie
Dow. Frontu i oddziały wprost podległe	151	1896	44	734	-	81	-	2	-
5 DP	291	7 844	135	3 286	225	136	7	36	2
12 DP	312	10 397	146	5 225	195	161	12	48	4
Grupa taktyczna gen. Krajowskiego (18 DP)	281	11 193	130	5834	194	185	27	26	8
DOE Małopolska	819	17 752	272	11 141	25	90	-	-	-
Razem	1 854	49 072	727	26 220	639	653	46	112	14

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 48, *Stany liczebne Frontu Galicyjskiego z dn. 20 grudnia 1919 r.*

²¹ R. Łoś, *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa 1991, s. 32. Łącznie armia gen. Hallera po przetransportowaniu do Polski posiadała 268 armat, z czego: 180 kalibru 75 mm, 16 kalibru 105 mm, 48 kalibru 120 mm i 24 haubice kalibru 155 mm.

²² M.W. Żebrowski, *Zarys historii polskiej broni pancerniej*, Londyn 1971, s. 95. Pociąg pancerny „Iwaszkiewicz” został zdobyty w grudniu 1919 r.

²³ Ibidem, s. 95. Został zbudowany w Krakowie. Wszedł do służby 30 listopada 1918 r. pod nazwą „Krakowska Bateria Kolejowa”.

²⁴ Ibidem, s. 97. Został skonstruowany w styczniu 1919 r. we Lwowie.

²⁵ CAW, sygn. I. 301. 31. 48, Akta NDWP. Stany Liczebne. Stany liczebne Frontu Galicyjskiego z dn. 20 grudnia 1919 r.

Tabela 2. Stany liczebne wojsk Frontu Podolskiego z dn. 20 stycznia 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy			Liczba KM	Artyleria		
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.	jeźdźców		działa piechoty	działa polowe	działa ciężkie
Dow. Frontu i oddziały wprost podległe	228	3 177	82	1 482	218	86	-	2	-
5 DP	285	7 441	120	3 226	225	135	6	32	2
12 DP	274	8 792	129	4 338	187	152	12	36	4
Grupa taktyczna gen. Krajowskiego (18 DP)	274	9354	119	4 630	48	192	18	26	8
DOE Małopolska	831	16 139	216	9 657	25	84	-	-	-
Razem	1 892	44 903	666	23 333	703	649	36	96	14

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 48, *Stany liczebne Frontu Podolskiego z dn. 20 stycznia 1920 r.*

Przeciwnikiem wojsk Frontu Podolskiego były armie sowieckie podporządkowane utworzonemu 6 stycznia 1920 r. dowództwu Frontu Południowo-Zachodniego. Dowódcą Frontu mianowano Aleksandra I. Jegorowa. Zadaniem sił podległych Jegorowowi była ochrona rejonu Kijowa oraz podjęcie przygotowań do przewidywanego natarcia w kierunku na Dubno i Równe²⁶. Rosyjska Kwatery Główna podporządkowała dowództwu Frontu Południowo-Zachodniego armie XII, XIII oraz XIV. XIII Armia została rozwinięta na południowej Ukrainie i przeznaczona do walki z oddziałami gen. Piotra Wrangla. XII Armia działała na froncie skierowanym przeciwko Polsce²⁷. Otrzymała zadanie zajęcia pozycji biegnących wzdłuż rzek Ptryczy i Uborci przez miejscowości Olewsk, Nowogród Wołyński dalej wzdłuż brzegów Słuczy do Lubara, stacji kolejowej w Sieniawie, stacji Żmerynka po Rachny. XIV Armii poruczono początkowo wspieranie XIII Armii w walce z siłami Wrangla i przygotowanie się do natarcia w kierunku Odessy²⁸.

Wojska Frontu Podolskiego (wówczas jeszcze Galicyjskiego) od grudnia 1919 r. zajmowały stanowiska na wschód od Kamieńca Podolskiego²⁹, oparte prawym

²⁶ *Директивы Главного Командования Красной Армии (1917–1920). Сборник Документов*, Москва 1969, Директыва z dn. 6 stycznia 1920 r., s. 495–496; *Директивы Командования Фронтов Красной Армии 1917-1922 г. Сборник документов в 4-х томах*, т. II. Москва 1972, s. 393–394. Директыва dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego z dn. 9 stycznia 1920 r.

²⁷ M. Wrzosek, *Wojsko Polskie w dobie...*, s. 351.

²⁸ *Директивы Командования Фронтов...*, т. II. s. 394. Директыва dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego z dn. 9 stycznia 1920 r.

²⁹ Kamieniec Podolski został zajęty po opuszczeniu miasta przez rząd i armię URL. 16 listopada 1919 r. patrol 18 DP (wówczas jeszcze Grupy Bonina) poruszający się czterema autami wjechał do Kamieńca. Dzień później do miasta wkroczył 143 pp wraz baonem 145 pp. *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP...*, s. 376, Komunikat operacyjny z dn. 19 listopada 1919 r.

skrzydłem o brzeg Dniestru i ciągnące się kilka kilometrów na wschód od rzeki Uszycy, dalej biegly na północ, pozostawiając po polskiej stronie frontu Płoskirów, do Starokonstantynowa. Lewe skrzydło Frontu Podolskiego sąsiedowało z wojskami Frontu Wołyńskiego. Oddziały tego frontu zajmowały pozycje obronne od Szepletówki przez Zwiahel po Olewsk³⁰.

W pierwszej dekadzie stycznia pora roku i pogoda nie stwarzały warunków dla prowadzenia większych operacji. Znajdujące się na polskim przedpolu, pobite przez bolszewików oddziały Rosyjskiej Armii Ochotniczej zachowywały się poprawnie; odchodząc na wschód i południowy – wschód, liczyły na obsadzenie przez Polaków opuszczanych przez siebie miejscowości. Armia Czerwona dopiero nadciągała w kierunku pozycji polskich na Podolu, zajęta jeszcze głównie zwalczaniem wojsk denikinowskich i sił atamana Petlury³¹. 7 stycznia wojska sowieckie znalazły się w rejonie Berdyczowa i maszerowały na Szepletówkę³², do 9 stycznia zajęły Żmerynkę i okolice³³. Armia Czerwona powoli zajmowała pozycje naprzeciwko wojsk Frontu Podolskiego.

Tabela 3. Straty wojsk Frontu Podolskiego w styczniu 1920 r.

Jednostka	Zabici		Ranni		Chorzy		Do niewoli		Zaginieni		Dezerterzy	
	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.
Dow. Frontu i oddziały wprost podległe	-	3	-	-	2	124	-	-	-	11	-	19
5 DP	-	1	-	-	5	216	-	-	-	-	-	24
12 DP	-	3	1	1	10	694	-	-	1	9	-	53
Grupa gen. Krajowskiego (18 DP)	-	-	-	-	25	948	-	-	-	-	-	40
Razem	-	7	1	1	42	1982	-	-	1	20	-	136

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 48, Raport zmian stanu Frontu Podolskiego z dn. 1 lutego 1920 r.

³⁰ M. Wrzosek, *Wojsko Polskie w dobie...*, s. 347–348.

³¹ CAW, sygn. I. 310. 5. 20, Rozkaz operacyjny dowódcy Frontu Podolskiego nr 1 z dn. 5 stycznia 1920 r. L. op. 27/III. *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP...*, s. 405–413, Komunikaty operacyjne z dn. 2–11 stycznia 1920 r.

³² CAW, sygn. I. 310. 18. 91, Radiodepesza z Moskwy przejęta przez polski nasłuch radiowy z dn. 7 stycznia 1920 r. Więcej o działalności wywiadu radiowego G. Nowik, *Zanim złamano „Enigmę”*. *Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920*, Warszawa 2004.

³³ CAW, sygn. I. 310. 18. 91, Radiodepesza z Moskwy przejęta przez polski nasłuch radiowy z dn. 9 stycznia 1920 r.

Straty jednostek Frontu Podolskiego w styczniu 1920 r. wyniosły: 7 zabitych, 2 rannych, 21 zaginionych. Z jednostek zdezerterowało 136 żołnierzy. Braki w zaopatrzeniu w ciepłą bieliznę, umundurowanie i buty oraz zima przyniosły znacznie poważniejsze skutki niż działania bojowe, wykluczając z szeregow na pewien czas 42 oficerów i 1982 podoficerów oraz szeregowców³⁴.

W lutym do tej pory raczej sporadyczny kontakt z nieprzyjacielem przerażzał się w coraz bardziej intensywne potyczki patroli, a później także w walki z udziałem większych oddziałów³⁵. XII Armia otrzymała zadanie umocnienia się w rejonie Mozyrza i Korostenia, XIV Armia zaś rozpoczęła przegrupowywanie sił z zamiarem osiągnięcia pozycji opartej na Dniestrze i biegnącej na północ do Mohylewa. Po osiągnięciu tak wyznaczonej podstawy do dalszych działań XIV Armia miała przejść do działań zaczepnych w celu opanowania rejonów miejscowości: Nowa Uszyca–Kamieniec Podolski–Studenica³⁶.

W drugiej połowie miesiąca dywizje Frontu Podolskiego we współdziałaniu z prawym skrzydłem Frontu Wołyńskiego przesuwają stanowiska bojowe w kierunku wschodnim. 18 lutego 5 DP i 12 DP zajęły miejscowości Bebechy–Chutory–Spiczynce–Łysanowce³⁷. W następnych dniach oddziały osiągnęły brzegi rzeki Boh. Do znaczących walk doszło pod Latyczowem, który ostatecznie został zdobyty przez I i II baon 19 pp. Dzień później 5 DP zajęła Starą Sieniawę³⁸.

Ostatnie dni lutego przyniosły zmniejszenie intensywności starć na styku wojsk Frontu Podolskiego z siłami RKKA, które opróżniły częściowo przedpole polskich dywizji. Zachowanie oddziałów Armii Czerwonej wynikało nie tylko z aktywności wojsk polskich, szczególnie Frontu Wołyńskiego³⁹, ale także z zaangażowania oddziałów Frontu Zachodnio-Południowego w walki z jednostkami Armii Ochotniczej⁴⁰ oraz z siłami ukraińskimi⁴¹. W ostatnich dniach lutego nastąpiła zmiana pogody. Odwilż pogorszyła znacznie stan dróg, dodatkowo braki w zaopatrzeniu, szczególnie w buty, utrudniały działania wojsk⁴².

³⁴ CAW, sygn. I. 301. 31. 48, Raport zmian stanu Frontu Podolskiego z dn. 1 lutego 1920 r.

³⁵ *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP*, s. 427–432, Komunikaty operacyjne z dn. 1–10 lutego 1920 r.

³⁶ *Директивы Командования Фронтов...*, t. II, s. 404. Dyrektywa dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego z dn. 11 lutego 1920 r.

³⁷ *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP...*, s. 437–438, Komunikat operacyjny z dn. 19 lutego 1920 r.

³⁸ *Ibidem*, s. 438–439, Komunikaty operacyjne z dn. 20 i 21 lutego 1920 r.

³⁹ CAW, sygn. I. 310. 18. 87, k. 163, Rozkaz operacyjny dowódcy Frontu Wołyńskiego nr 3 z dn. 12 lutego 1920 r., nr 849/III. Gen. A. Listowski polecił 13 DP wysunięcie południowego skrzydła na linię Ostropol–Pilawa.

⁴⁰ Były to oddziały tzw. armii gen. Bredowa. CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 7, Komunikat operacyjny Dowództwa Frontu Podolskiego z dn. 1 marca 1920 r. L. op. 464/III.

⁴¹ *Директивы Командования Фронтов...*, t. II, s. 410. Dyrektywa dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego z dn. 19 lutego 1920 r.

⁴² CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 1, 4, 7, Komunikaty operacyjne Dowództwa Frontu Podolskiego z dn. 27, 28 lutego oraz 1 marca 1920 r.

Tabela 4. Straty wojsk Frontu Podolskiego w lutym 1920 r.

Jednostka	Zabici		Ranni		Chorzy		Do niewoli		Zaginieni		Dezerterzy	
	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.	ofic.	szer. i podof.
Dow. Frontu i oddziały wprost podległe	2	1	1	10	11	127	-	4	-	1	-	28
5 DP	4	32	4	155	9	421	-	2	-	19	-	31
12 DP	1	12	1	34	7	895	-	7	-	-	-	48
18 DP	-	49	-	11	3	338	-	-	-	8	-	48
Razem	7	94	6	210	20	1805	-	13	-	28	-	159

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 48, Raport zmian stanu Frontu Podolskiego z dn. 1 marca 1920 r.

W wyniku działań bojowych oraz niekorzystnych czynników związanych z przebywaniem wojsk w polu w lutym 1920 r. siły Frontu Podolskiego poniosły następujące straty: poległo 7 oficerów i 94 podoficerów oraz szeregowców, rannych zostało 6 oficerów oraz 210 podoficerów i szeregowców. Do niewoli dostało się 13 żołnierzy, zaginęło 28, zdezerterowało 159 podoficerów i szeregowych. Choroby wykluczyły z czynnej służby 20 oficerów oraz 1805 podoficerów i szeregowych⁴³. Powyższe wielkości warto skonfrontować ze stratami poniesionymi przez całość WP w lutym 1920 r.

Tabela 5. Liczebny wykaz strat WP w lutym 1920 r.

Zabici		Ranni		Chorzy				Zmarli w szpitalach				Do niewoli		Zaginieni		Dezerterzy	
of.	podof. i szer.	of.	podof. i szer.	Zakaźni		Inni		Spośród rannych		Spośród chorych		of.	podof. i szer.	of.	podof. i szer.	of.	podof. i szer.
				of.	podof. i szer.	of.	podof. i szer.	of.	podof. i szer.	of.	podof. i szer.						
15	423	12	859	88	7506	58	4947	1	25	24	583	-	66	2	92	-	829

Źródło: CAW, sygn. I. 311. 6. 400, Liczebny wykaz strat w ludziach na froncie w czasie od 1 października 1919 r. do 1 lipca 1920 r. Pismo NDWP z dn. 9 września 1920 r. nr 38.222/IV. Załącznik tabelaryczny.

1 marca 1920 r. wojska Frontu Podolskiego liczyły w stanie żywienia: 1818 oficerów i 46 310 szeregowych i podoficerów; w stanie bojowym: 501 oficerów, 20 664 szeregowych i podoficerów oraz 798 szabel. Front Podolski dysponował

⁴³ CAW, sygn. I. 301. 31. 48, Raport zmian stanu Frontu Podolskiego z dn. 1 marca 1920 r.

512 karabinami maszynowymi, 34 działkami piechoty, 100 armatami polowymi oraz 26 ciężkimi⁴⁴.

Tabela 6. Stany liczebne Frontu Podolskiego na dzień 1 marca 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy			Liczba KM	Artyleria		
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.	jeźdźców		działka piechoty	działa polowe	działa ciężkie
Front Podolski	1818	46 310	501	20 664	798	512	34	100	26

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 56, Stany liczebne Frontu Podolskiego na dzień 1 marca 1920 r.

Tabela 7. Stany liczebne frontów z dnia 1 marca 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy		Liczba KM	Liczba dział	Liczba koni
	ofic.	podof. i szer.	bagнетów	szabel			
Front Wołyński	1620	44 512	18 632	1898	534	172	16 739
Front Litewsko--Białoruski	4804	162 214	76 795	5893	2326	434	45 955
Front Pomorski	918	28 076	13 120	2033	524	91	8394
Front Wielkopolski	477	24 140	13 293	594	396	83	5923

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 56, Stany liczebne Frontu Podolskiego na dzień 1 marca 1920 r.

Tabela 8. Stany liczebne pułków 5 DP z 1 marca 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy			Liczba KM	Artyleria		
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.	kawaler.*		działka piechoty	działa polowe	działa ciężkie
38 pp	46	1815	33	1258	21	38	6	-	-
39 pp	41	1410	30	968	21	32	-	-	-
40 pp	41	1594	30	1162	11	24	-	-	-
19 pp	54	1763	44	1166	21	24	-	-	-
Ogółem 5 DP	331	9723	151	4751	239	131	6	30	5

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 56, Stany liczebne Frontu Podolskiego z dn. 1 marca 1920 r.

⁴⁴ CAW, sygn. I. 301. 31. 56, Stany liczebne Frontu Podolskiego na dzień 1 marca 1920 r.

Tabela 9. Stany liczebne pułków 12 DP z 1 marca 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy			Liczba KM	Artyleria		
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.	kawaler.		działka piechoty	działa polowe	działa ciężkie
52 pp	36	1267	28	898	10	33	2	-	-
53 pp	32	1099	22	634	12	31	3	-	-
51 pp	29	1309	25	871	11	32	3	-	-
54 pp	27	1053	23	654	5	36	3	-	-
Ogółem 12 DP	262	8721	113	3585	146	146	11	36	12

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 56, *Stany liczebne Frontu Podolskiego z dn. 1 marca 1920 r.*

Tabela 10. Stany liczebne pułków 18 DP z 1 marca 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy			Liczba KM	Artyleria		
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.	kawaler.		działka piechoty	działa polowe	działa ciężkie
143 pp	40	1425	32	1011	12	36	3	-	-
144 pp	38	1382	32	1088	-	36	5	-	-
145 pp	40	1608	30	952	10	29	4	-	-
149 pp	37	1346	25	984	-	30	5	-	-
Ogółem 18 DP	258	8417	131	4243	51	146	17	28	8

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 56, *Stany liczebne Frontu Podolskiego z dn. 1 marca 1920 r.*

Pierwsze dni marca przyniosły dalsze pogorszenie stanu dróg w wyniku roztopów. Wojska Frontu Podolskiego koncentrowały się głównie na umacnianiu zajmowanych stanowisk oraz na patrolowaniu przedpola. W tym czasie ciężar walk przesunięty został na Polesie, gdzie operowała Grupa płk. Władysława Sikorskiego⁴⁵. Polacy w wyniku jej działań zajęli 6 marca Mozyrz i Kalenkowicze⁴⁶.

⁴⁵ 25 lutego 1920 r. płk W. Sikorski dekretem Naczelnego Wodza L. 1964 został mianowany dowódcą 9 DP, która stanowiła trzon polskich sił operujących na Polesiu. W stopniu generała podporucznika został zatwierdzony dekretem L. 2126 z dn. 1 maja 1920 r. ze starszeństwem od 1 kwietnia 1920 r. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 8 z dn. 6 marca 1920 r., poz. 250, s. 153 oraz nr 18 z dn. 15 maja 1920 r., poz. 504, s. 364.

⁴⁶ „Wiarus” z dn. 29 marca 1920 r., z. 13, s. 231; *Директивы Командования Фронтов...*, t. II, s. 415–416. Dyrektywa dowódcy Frontu Południowo-Zachodniego z dn. 6 marca 1920 r. Szerzej o aspektach militarnych akcji Grupy płk Sikorskiego w: J. Ciałowicz, *Manewr na Mozyrz i Kolenkowicze 4 III – 12 III 1920 r.*, *Studia taktyczne z historii wojen polskich 1918–1921*, t. V, Warszawa 1925; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1920*, Warszawa 1992; A. Przybylski, *Wojna Polska 1918–1921*, Warszawa 1930.

Jedną z nielicznych w początkach marca akcji zaczepnych wojsk Frontu Podolskiego podjęła 5 DP, która 4 marca ekspediowała grupę wypadową pod dowództwem kpt. Eugeniusza Żongołowicza z Latyczowa do Diakowiec. Grupa napotkała opór nieprzyjaciela w Rosochach, a następnie w Diakowcach, gdzie przeciwnik dysponował ok. 200 bagnetami piechoty, 8 KM oraz 2 działami. Po opanowaniu tej miejscowości, wobec złego stanu dróg, grupa powróciła do Latyczowa⁴⁷.

Nieprzyjaciel prócz utrzymywania frontu polskiego podejmował także operacje przeciwko zbliżającym się do linii walk polsko-sowieckich siłom ukraińskim. Były to armia gen. M. Omelianowicza-Pawlenki⁴⁸ oraz oddziały płk O. Udowiczenki. Te ostatnie osiągnęły miejscowości: Kalus, Rudkowce, Berazowo, Iwankowce. Płk Udowiczenko dysponował piechotą liczącą 42 oficerów oraz 470 strzelców⁴⁹. Jazda zorganizowana była w dwa szwadrony (8 oficerów i 150 szabel). Artyleria tych oddziałów posiadała dwa działa, w tym jedno zdemontowane⁵⁰.

8 marca 1920 r. dowództwo Frontu Podolskiego pozostawało w Tarnopolu, gdzie funkcjonowało także dowództwo DOE Tarnopol. Bezpośrednio dowództwu frontu podlegały: Grupa Pograniczna z dowództwem w miejscowości Kołomyja (I baon 1 pułku strzelców podhalańskich oraz II baon 2 pułku strzelców podhalańskich), osiem baonów etapowych⁵¹, 6 pu z dowództwem w Dunajowcach, dowództwo 5 baonu saperów w Tarnopolu oraz III Grupa Lotnicza z dowództwem we Lwowie⁵².

Sztab 18 DP rozwinęty został w Kamieńcu Podolskim. Dowództwo XXVI BP stało w Dunajowcach, 143 pp zajmował wraz z podległymi baonami obszar Jarmoliniec, dowództwo 144 pp w Zinkowcach, 145 pp w Nowej Uszycy, 149 pp zaś w Kuczycy⁵³.

Dowództwo 12 DP stacjonowało w Płoskirowie, sztaby XXIII i XXIV BP w Skarzynce. 51 pp rozlokowano w rejonie Płoskirów-Stuwczyńce, 52 pp w obsza-

⁴⁷ CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 16, Komunikat operacyjny dowództwa Frontu Podolskiego z dn. 5 marca 1920 r. L. op. 529/III.

⁴⁸ Według informacji dostępnych dowództwu Frontu Podolskiego siły gen. M. Omelianowicza-Pawlenki liczyły ok. 13 000 ludzi. Więcej o działaniach armii URL A. Docenko, *Wyprowa zimowa armii URL 1920*, Warszawa 1935; Z. Karpus, *Wschodni Sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie i białoruskie w latach 1919–1920*, Toruń 1999; J. Legieć, *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej*, Toruń 2002.

⁴⁹ CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 21, Komunikat operacyjny dowództwa Frontu Podolskiego z dn. 7 marca 1920 r. L. op. 563/III. Broni nie posiadało 30 oficerów i 270 strzelców.

⁵⁰ CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 21, Komunikat operacyjny dowództwa Frontu Podolskiego z dn. 7 marca 1920 r. L. op. 563/III.

⁵¹ Podległość przez DOE Tarnopol. Były to: III lubelski baon dyslokowany w Oraninie, III łódzki baon w Grodku, III kielecki w Tarnopolu, I lwowski w Bazalii, II lwowski w Czarnym Ostrowie, III lwowski w Łanowcach, V lwowski w Wiszniowcu oraz VI lwowski baon rozlokowany w Kamieńcu Podolskim.

⁵² CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 31, Dyslokacja oddziałów Frontu Podolskiego z dn. 8 marca 1920 r. L. op. 573/III.

⁵³ Ibidem.

rze Kopystin–Iwaszkowce, 54 pp Manikowce–Michałpol. Także dowództwo 5 DP znajdowało się w Płoskirowie, dowództwa brygad IX i X odpowiednio w Deraźni oraz w Stawnicy. Pułki należące do dywizji zajmowały rejon: 19 pp – Laticzew–Susłowce, 38 pp – Deraźnia–Słobódka Kryniczna, 40 pp – Jurczenki–Nowa Sieniawka, 39 pp – Rozsocha–Rudnia⁵⁴.

W tym okresie w pobliżu polskich pozycji znalazła się tzw. armia gen. Bredowa, która poczęła przechodzić polskie linie. Rosyjscy żołnierze po uprzednim rozbrojeniu podlegali internowaniu.

Tabela 11. Stan bojowy armii gen. Bredowa z dn. 3 marca 1920 r.

Nazwa oddziału	W linii	W taborach	Koni
Grupa gen. Sklarowa			
Kombinowana Konna Dywizja	1768	479	2191
Kombinowana Konna Dywizja	1747	458	2147
Terska Brygada Plastunowa	839	408	270
Grupa gen. Szewczenki			
4 Dyw. Strzelców	3072	545	1267
4 Dyw. Piechoty	3683	638	1461
Kombinowana Gwardyjska Dywizja	1983	346	1281
Grupa gen. Promtowa			
5 Dywizja Piechoty	1817	314	1001
Kolumna*	621	1127	1419
Razem armia gen. Bredowa	15 530 + 3000 chorych żołn.	3983	10 976

* *Tak w dokumentach.*

Źródło: CAW, sygn. I. 310. 5. 23, k. 27, Stan bojowy armii gen. Bredowa z dn. 3 marca 1920 r.

11 marca na odcinku 18 DP nieprzyjacieli obsadzał miejscowości: Bałabanówka, Olechowiec i Stara Huta. W rejonie 5 DP oddziały 19 pp wykonały wypad w kierunku na Bochny i Werbkę. Początkowo przeciwnik uchylił się od walki. Dopiero po zapewnieniu sobie wsparcia artylerii przystąpił do przeciwnatarcia z rejonu Majdanu Werbeckiego i Pohoryły⁵⁵.

Kolejny dzień walk stał pod znakiem obustronnych działań patroli. Na odcinku 5 DP zwiady nieprzyjacielskie podeszły do linii: Jabłonowki, Słoboda Kaljańska i Kalna Deraźnia. W rejonie działania 18 DP patrol wysłany do Olechowca starł się w okolicach Stawczan z konnym patrolem bolszewickim. Wywiązała się krótka walka ogniowa, na skutek której nieprzyjacieli się wycofał. Ponownie do kontaktu bojowego doszło po dotarciu przez Polaków do Olechowca, gdzie patrol polski został ostrzelany przez nieprzyjaciela⁵⁶.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, s. 452. Komunikat Operacyjny z dn. 11 marca 1920 r.

⁵⁶ Ibidem, s. 452. Komunikat Operacyjny z dn. 12 marca 1920 r.

13 marca 1920 r. patrole sowieckie w rejonie działania 5 DP podeszły pod miejscowość Kalna Deraźnia. Posterunki 5 DP odparły je ogniem karabinowym. Następnie oddziały 5 DP wykonały akcję zaczepną w kierunku na Wójtowce i Warynkę. Na odcinku frontu zajmowanym przez 18 DP bolszewicy zaatakowali posterunki w miejscowości Struga. Nieprzyjaciel po zdobyciu Strugi kontynuował natarcie w kierunku Nowej Uszycy oraz Iwańkowiec, jednak miejscowości te zostały przez Polaków obronione⁵⁷.

Tabela 12. Stany liczebne Frontu Podolskiego na dzień 15 marca 1920 r.

Jednostka	Stan żywienia		Stan bojowy		Liczba KM	Artyleria			Samoloty
	ofic.	podof. i szer.	ofic.	podof. i szer.		działka piechoty	działa polowe	działa ciężkie	
Front Podolski	1887	49 255	528	21 732	771	33	103	20	16

Źródło: CAW, sygn. I. 301. 31. 48, Stany liczebne Frontu Podolskiego na dzień 15 marca 1920 r.

W piątek 19 marca na odcinku frontu 18 DP nieprzyjaciel wyprowadził atak z rejonu miejscowości Popowo i Hałajkowce. Po blisko dwugodzinnej walce wyparł oddziały 18 DP z Wierzbowca. Polacy zajęli stanowiska na zachód od tej miejscowości i w wyniku kontrataku ponownie odzyskali na nią kontrolę. Przeciwnik podjął także próbę opanowania Zieńkowic⁵⁸.

Dzień później nieprzyjaciel dokonywał przegrupowania sił na południe i na południowy wschód od miejscowości Kalna Deraźnia. Przez cały dzień trwały utarczki patroli. 12 DP ponownie odpierała atak na miejscowość Wierzbowce⁵⁹.

21 marca walki koncentrowały się na odcinku 40 pp należącego do 5 DP. Głównym celem nieprzyjacielskiego natarcia była Nowa Sieniawka, której bronił III baon 40 pp. Dzięki postawie żołnierzy oraz kontratakom, umiejętnie przeprowadzanym przez dowódcę baonu, baon utrzymał pozycje⁶⁰.

Kolejnego dnia przeciwnik kontynuował działania zaczepne. 12 DP odpierała pod Wierzbowcem natarcie pułku piechoty wspieranego przez ogień artylerii i auto pancerne. Uderzenie wymierzył nieprzyjaciel także na pozycje 54 pp zgrupowanego w okolicach Jabłonowki oraz pierwszego baonu 144 pp zajmującego pozycję w Zieńkowicach. Natarcie rosyjskie posuwało się z kierunku Janczyniec i Maźnic. Przeciwnik rzucił do boju siły odpowiadające liczebnie brygadzie

⁵⁷ Ibidem, s. 453–454. Komunikat Operacyjny z dn. 13 marca 1920 r. oraz Komunikat Operacyjny z dn. 14 marca 1920 r.

⁵⁸ *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP...*, s. 456–459. Komunikaty Operacyjne z dn. 17, 18, 19 i 20 marca 1920 r.

⁵⁹ Ibidem, s. 459, 461. Komunikaty Operacyjne z dn. 20 i 22 marca 1920 r.

⁶⁰ W. Jagiełłowicz, op. cit., s. 13.

piechoty z odpowiednim wsparciem artyleryjskim⁶¹. I baon 143 pp nie wytrzymał nacisku nieprzyjaciela i wycofał się z Zieńkowic. Postępy natarcia sowieckiego opóźniały baterie 1 i 3 należące do 12 pap, które prowadziły ogień bez żadnego zabezpieczenia ich pozycji ze strony polskiej piechoty⁶².

Na froncie 18 DP I i II baony 145 pp ze zmiennym szczęściem toczyły boje o Karaczyjewce. 5 DP tymczasem odpierała kilkakrotne ataki na Nowy Konstantynów, Nową Sieniawę i Latyczów. Około godz. 14 nieprzyjaciel złamał opór polski w rejonie Nowej Sieniawy. W dalszym ciągu przeciwnik kontynuował wysiłki mające na celu wyparcie Polaków z Kalnej Deraźni, angażując w natarciu znaczne siły. Dowództwo 5 DP poleciło wykonanie uwieńczonego powodzeniem kontrataku w kierunku na utracone wcześniej przez 12 DP miejscowości Jabłonówkę i Zieńkowice⁶³. Wieczorem nieprzyjaciel przystąpił do ataku na miejscowości Szczodrowo i Tarłówkę⁶⁴.

W ocenie dowództwa Frontu Podolskiego natarcie przeciwnika skierowane wzdłuż linii kolejowej Żmerynka–Deraźnia zmierzało do opanowania Płoskirowa. Gen. W. Iwaskiewicz podjął decyzję wykonania kontrakcji przeciwko nacierającym siłom bolszewickim na południe od linii kolejowej Żmerynka–Deraźnia⁶⁵. W tym celu zarządził przesunięcie frontu w kierunku wschodnim na linię miejscowości: Kalna Deraźnia, Szlachowaja, Karaczyńce, Saturino, Szelechowo, Zeniszkowce, Daszkowce, Osłamowo, Karaczyjewce – rzeka Kalusik⁶⁶.

Nazajutrz, tj. 24 marca 1920 r., armie XII i XIV, które przez kilka dni dość forsownie nacierały i poniosły znaczne straty, otrzymały rozkaz przejścia do działań obronnych⁶⁷. Natomiast wojska Frontu Podolskiego rozpoczęły działania zaczepne. W rezultacie 28 marca front 5 DP wyznaczały miejscowości: Latyczów, Kalna Deraźnia, Szelechowskie, Karaczyńce; 12 DP wyparła nieprzyjaciela na wschód od dotychczasowej linii obrony i zajęła: Szelechowo, Zeniszkowce, Daszkowce; 18 DP po odparciu kilkakrotnych natarć na Osłamowo obsadzała pozycje na linii rzeki Kalusik oraz miejscowości Karaczyjewce i Osłamowo⁶⁸.

⁶¹ Siły zaangażowane w tym natarciu szacowano na około 300 szabel i 800 bagnietów.

⁶² S. Turek, *Zarys historii wojennej 12-go Pułku Kresowego Artylerii Polowej*, Warszawa 1928, s. 12.

⁶³ *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP...*, s. 461. Komunikat Operacyjny z dn. 22 marca 1920 r.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 461. Komunikat Operacyjny z dn. 22 marca 1920 r.

⁶⁵ Wykonanie manewru kontruderzenia na północ od wspomnianej w tekście linii kolejowej poważnie utrudniał pas leśny ciągnący się na północ od linii kolejowej Żmerynka–Deraźnia.

⁶⁶ CAW, sygn. I. 310. 5. 20, Rozkaz operacyjny dowódcy Frontu Podolskiego nr 10 z dn. 23 marca 1920 r. L. op. 786/III.

⁶⁷ *Директивы Командования Фронтов...*, t. II, s. 423. Dyrektywa ta jest wynikiem niepowodzenia działań ofensywnych mających głównie na celu zniwelowanie rezultatów polskiej ofensywy na Polesiu z początków marca 1920 r. Więcej o walkach poprzedzających dyrektywę A. Jegorowa: „Żołnierz Polski” z dn. 27 marca 1920 r., nr 104, s. 1–2.

⁶⁸ CAW, sygn. I. 310. 5. 20, Rozkaz operacyjny dowódcy Frontu Podolskiego nr 10 z dn. 23 marca 1920 r. L. op. 786/III; *Komunikaty operacyjne Oddziału III NDWP...*, s. 467. Komunikat operacyjny z dn. 28 marca 1920 r.

Dowódca Frontu Podolskiego gen. Wacław Iwaszkiewicz 28 marca wydał rozkaz wykonania przez dywizje 5 i 12 wypadu na skupiska nieprzyjacielskich sił operujących w pobliżu wspomnianych Baru i Wołkowiniec. Celem obu dywizji było „rozbić nieprzyjaciela w rejonie Baru i Wołkowiniec, zbadanie, jakie oddziały stoją w tym rejonie, zniszczenie stacji końcowych stacji wyładowniczych i linii kolejowej Bar–Mohylew, i zdobycie materiału nagromadzonego w Wołkowińcach”⁶⁹.

Akcja zaplanowana została na dwa dni. Jako termin rozpoczęcia działań gen. Iwaszkiewicz wyznaczył noc z 31 marca na 1 kwietnia 1920 r.⁷⁰ Jako że z dniem 1 kwietnia 1920 r. dowództwa frontów przeformowano w dowództwa armii, wykonanie wspomnianego rozkazu należy już do dziejów 6 Armii WP, która została zorganizowana na bazie dowództwa Frontu Podolskiego i składała się z oddziałów temu dowództwu dotychczas podległych⁷¹.

BIBLIOGRAFIA

I. Archiwalia:

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej CAW):

CAW, AP. W. Jędrzejewski, sygn. 4429.

CAW, AP. E. Kessler, sygn. 16372.

CAW, AP. Fr. Krajowski, sygn. 10172.

CAW, I. 301. Akta Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego.

CAW, I. 310. 5. Akta dowództwa Frontu Podolskiego.

CAW, I. 310. 18. Akta Dowództwa Frontu Wołyńskiego.

II. Dokumenty opublikowane:

Директивы Главного Командования Красной Армии (1917–1920). Сборник Документов, Москва 1969.

Директивы Командования Фронтов Красной Армии 1917–1922 г. Сборник документов в 4-х томах, т. II. Москва 1972.

O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Warszawa-Pułtusk 1999.

III. Druki urzędowe:

Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1920 r.

IV. Prasa:

„Rząd i Wojsko” 1920 r.

⁶⁹ CAW, sygn. I. 310. 5. 20, Rozkaz operacyjny dowódcy Frontu Podolskiego nr 11 z dn. 28 marca 1920 r. L. op. 787/III.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Więcej zob. T. Grzegorzczak, *6. Armia WP w 1920 r.*, Toruń 2009.

„Wiarus” 1920 r.

„Żołnierz Polski” 1920 r.

V. Opracowania:

Ciałowicz J. 1925. *Manewr na Mozyrz i Kolinkowicze 4 III – 12 III 1920 r.*, *Studia taktyczne z historii wojen polskich 1918–1921*, t. V, Warszawa.

Cieplewicz M. 1966. *Generalowie polscy w opinii J. Piłsudskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 1.

Docenko A. 1935. *Wyprawa zimowa armii URL 1920*, Warszawa.

Grzegorzczak T. 2009. *6. Armia WP w 1920 r.*, Toruń.

Hujda H. 1928. *Zarys historii wojennej 19-go Pułku Piechoty „Odsiecz Lwowa”*, Warszawa.

Jagiellowicz W. 1928. *Zarys historii wojennej 40-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa.

Karpus Z. 1999. *Wschodni Sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie i białoruskie w latach 1919–1920*, Toruń.

Klimecki M. 2000. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa.

Kulczycki J. 1928. *Zarys historii wojennej 38-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa.

Legieć J. 2002. *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej*, Toruń.

Łoś R. 1991. *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa.

Nowik G. 2004. *Zanim złamano „Enigmę”. Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920*, Warszawa.

Przybylski A. 1928. *Działania wstępne w wojnie polsko-rosyjskiej 1918–1920*, „Bellona”, t. 29, z. 1.

Przybylski A. 1929. *Ofensywa na Wilno w kwietniu 1919*, Warszawa.

Przybylski A. 1930. *Wojna polska 1918–1921*, Warszawa.

Smotrecki H. 1929. *Zarys historii wojennej 39-go Pułku Strzelców Lwowskich*, Warszawa.

Stawecki P. 1994. *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa.

Turek S. 1928. *Zarys historii wojennej 12-go Pułku Kresowego Artylerii Polowej*, Warszawa.

Wrzosek M. 1988. *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921*, Białystok.

Wrzosek M. 1990. *Wojsko Polskie w dobie narodzin Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1921)*, w: M. Cieplewicz, A. Rzepiewski, P. Stawecki, *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864–1939*, Warszawa.

Wrzosek M. 1992. *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1920*, Warszawa.

Żebrowski M. 1971. *Zarys historii polskiej broni pancernej*, Londyn.

STRESZCZENIE

Artykuł traktuje o dziejach Frontu Podolskiego, jednego ze związków operacyjnych armii polskiej biorących udział w działaniach wojny polsko-rosyjskiej zimą i wczesną wiosną 1920 r. na ukraińskim teatrze wojny. Na podstawie materiałów źródłowych polskich i rosyjskich autor przedstawił zarys działań militarnych podejmowanych przez wojska podległe dowództwu Frontu Podolskiego oraz dyslokację tychże wojsk. Artykuł zawiera dane dotyczące stanów liczebnych wojsk frontu, a także strat przez nie ponoszonych w wyniku działań bojowych. Powyższe uzupełniają informacje o wyposażeniu wojsk frontu w artylerię oraz broń maszynową. Zamieszczono wybraną bibliografię.

SŁOWA KLUCZOWE: słowa kluczowe: wojna polsko-rosyjska 1920, front podolski, Iwaszkiewicz

SUMMARY

The article treats about the history of Podolski's Front, one of operational federations of Polish army, which took part in the actions of Polish-Russian war in winter and early spring in 1920, on the Ukrainian war theatre. Profiles of military actions taken up by armies subservient to Podolsky Front's leadership and dislocation of those armies were presented on the basis of Polish and Russian reference books. The article includes data concerning the establishment of front's armies and losses made as a result of military actions. There is also included complementary information about hardware and artillery equipment of the front's armies. Selective bibliography was comprised.

KEYWORDS: Polish-Russian war 1920, Podolski Front, Iwaszkiewicz